

فهم تجربه زیسته زنان سرپرست خانوار از فرودستی

مقدمه: فهم فرودستی و مسائل برخاسته از آن یکی از دغدغه‌های مهم علوم اجتماعی است. مهم‌ترین گروه‌هایی که همواره فرودستی را تجربه کرده و زیست می‌کنند، کودکان، زنان (به‌ویژه زنان سرپرست خانوار) و افراد سالخورده هستند. پژوهش حاضر قصد دارد به مطالعه تجربه زیسته زنان سرپرست خانوار تحت پوشش مراکز مثبت زندگی سازمان بهزیستی کاشان از فرودستی بپردازد. رویکرد نظری پژوهش الهام گرفته از نظریات فریره، گرامشی و مارگارت لدویت است. لدویت با ترکیب آرای فریره و گرامشی به مدلی از توسعه جماعت‌محور و توسعه از پایین به بالا اشاره می‌کند که دارای عناصر قدریابی برای رهایی از فرودستی، آگاهی نقادانه افراد درگیر فقر، تأکید بر مسئله عدالت اجتماعی و پایداری محیط‌زیست است.

روش: رویکرد پژوهش از نوع کیفی است که برای گردآوری داده از مصاحبه عمیق و برای تحلیل داده از روش تحلیل تماتیک استفاده شده است

یافته‌ها: تجربه زنان از فرودستی را می‌توان به کمک مضامین و مفاهیمی نظیر باور به وجود تبعیض در اجتماع، احساس درماندگی، شرایط اقتصادی نالایمن، احساس بی‌قدرتی، روابط خانوادگی نامستحکم، عطش حمایت بیرونی و حمایت‌های سازمانی غیرتوانمندساز توضیح داد.

بحث: زنان به واسطه شرایط اقتصادی ناپایداری که دارند و به واسطه اینکه در اجتماع مورد تبعیض واقع می‌شوند، از دسترسی به منابع قدرت در اجتماع محروم بوده و همواره احساس درماندگی می‌کنند و این عامل سبب می‌شود که نه تنها برای خروج از این چرخه فقر و فرودستی اقدامی انجام ندهند، بلکه بستر وابستگی آنها نسبت به حمایت‌های بیرونی افزایش پیدا کند.

۱. محمد امیر پناهی

دکتر جامعه‌شناس، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.

۲. فاطمه نامیان

کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران.. (نویسنده مسئول)

<namianfatemeh@gmail.com>

واژه‌های کلیدی:

فرودستی، احساس بی‌قدرتی، احساس درماندگی، عطش حمایت بیرونی، زنان سرپرست خانوار، تجربه زیسته.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۰۴

Understanding Women's Lived Experience of Inferiority

▶ **1- Mohammad Amirpanahi**
Ph.D. in Sociology,
Department of Sociology,
Faculty of Social Sciences,
Allameh Tabatabai
University, Tehran, Iran.

▶ **2- Fatemeh Namian**
M.A in Sociology,
Department of Sociology,
Faculty of Social Sciences,
Allameh Tabatabai
University, Tehran, Iran.
(Corresponding Author)
<namianfatemeh@gmail.
com>

KeyWords:

Inferiority, Feeling of powerlessness, Feeling of helplessness, Discrimination, Thirst for external support, Female heads of the household, Lived experience

Received: 2023/04/25

Accepted: 2023/11/25

Introduction: Understanding inferiority and the issues arising from it is one of the important concerns of social sciences. The most important groups that always experience and live with inferiority are children, women (especially female heads of households), and elderly people. The current research aims to study the lived experience of female heads of households covered by positive life centers of the Kashan Welfare Organization. The theoretical approach of the research is influenced by the findings of Freire, Gramsci and Margaret Ledwitt. By combining Freire, Gramsci's, ideas, and Ledwit' points to a model of community-oriented development and bottom-up development that has elements of appreciation for getting rid of poverty, critical awareness of people involved in poverty, emphasis on the issue of social justice and environmental sustainability.

Method: The research approach is of a qualitative type, and in-depth interviews were conducted to collect data, and thematic analysis method was used for data analysis.

Findings: The findings show that women experience inferiority in the themes and concepts such as belief in the existence of discrimination in society, feelings of helplessness, insecure economic conditions, feelings of powerlessness, unstable family relationships, thirst for external support, and non-empowering organizational supports.

Discussion: Due to their unstable economic conditions and the fact that they are discriminated in the society, such women are deprived of access to the sources of power in the society and they always feel helpless, and this factor causes them not only to get out of this cycle of poverty and They do not take action, but their dependence on external support increases.

Citation: Amirpanahi M, namian F. (2024). Understanding women's lived experience of inferiority. *refahj*. 24(92), : 1

URL: <http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-4199-fa.html>

Extended Abstract

Introduction:

Introduction: Inferior living is the cause of many people's troubles and injuries at different levels, from the weakening of social organization to malnutrition, disease, illiteracy, low level of health, etc. For this reason, dealing with inferiority and reducing poverty has been one of the most important concerns and preoccupations of politicians and policy makers, social planners and academics, and in the last few decades, it has been the focus of countries, international organizations and numerous circles in different ways and ways. has been placed, so that the 1980s has been named the decade of the forgotten poor, and the 1990s has been named the decade of war against poverty or change in poverty alleviation strategies.

Although poverty and inferiority is a common phenomenon, different human groups face it in different ways. Women's poverty is more common compared to men's poverty, the reason is that women do not have the necessary facilities and tools to deal with poverty. Despite the fact that numerous and at the same time scattered research studies have been conducted in the field of female heads of the household, the study of the lived experience of this group of women and their silence and their understanding of the conditions in which they are trapped has rarely been done. In this research, an attempt was made to present a more realistic picture of the situation and life of the lower class women so that it can be used to evaluate social policies and criticize power relations. Top-down policies have caused the voice of the lower class to be unheard and to ignore the understanding of their lived experience. Knowing and understanding the experience of the lower class not only expands our knowledge, but also helps us to have a realistic evaluation of policies and to criticize the economic-political contexts that are the factors that create the position of inferiority. Therefore, an effort will be made to investigate their subjugated status by relying on the lived experience of welfare organization clients in Kashan city, so that through it, the way subjugated people face and understand their situation, the presence or absence of a critical perspective in their thinking, the possibility of questioning The reality of their lives should be understood.

Method:

The research approach is of a qualitative type, which was used to collect data from in-depth interviews and thematic analysis method was used for data analysis.

Findings:

The findings show that women experience inferiority with the help of themes and concepts such as belief in the existence of discrimination in society, feelings of helplessness, insecure economic conditions, feelings of powerlessness, unstable family relationships, thirst for external support and non-empowering organizational supports.

Discussion:

Due to the unstable economic conditions such women have and the fact that they are discriminated in the society, they are deprived of access to the sources of power in the society and they always feel helpless, and this factor causes them not only to get out of this cycle of poverty and they do not take any actions, but their dependence on external support increases.

Ethical considerations

This research respects the rights of all participants in the implementation of the research and their information is reserved. In using the research of others, it has respected their rights and has been faithful to the references. It has been loyal to scientific frameworks and principles in using theoretical foundations as well as research method (thematic analysis method).

مقدمه

زیست فرودستانه زمینه‌ساز گرفتاریها و آسیبهای بسیاری از مردمان در سطوح مختلف از تضعیف سازمان اجتماعی گرفته تا سوء تغذیه، بیماری، بی‌سوادی، سطح پایین بهداشت و... است. به همین دلیل مقابله با فرودستی و کاهش فقر از مهم‌ترین دغدغه‌ها و دلمشغولیهای سیاستمداران و سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان اجتماعی و دانشگاهیان بوده است و در چند دهه اخیر به شکلها و شیوه‌های مختلفی مورد توجه کشورها، سازمانهای بین‌المللی و محافل متعدد قرار گرفته است، به طوری که دهه ۱۹۸۰ را دهه فقرای فراموش شده و دهه ۱۹۹۰ را دهه جنگ با فقر یا تغییر راهبردهای فقرزدا نام‌گذاری کرده‌اند (طالب و همکاران، ۲۰۱۰). این پدیده نیز، همچون سایر مسائل اجتماعی، در بین گروههای مختلف متفاوت است و هر گروه بر اساس شرایط، تجربه متفاوتی از فقر دارند، اما در این بین، فقر و فرودستی در بین زنان سرپرست خانوار می‌تواند واجد سویه‌های متفاوتی باشد.

مباحث پیرامون فقر و فرودستی، زیرمجموعه مباحث توسعه‌ای یعنی توسعه‌یافتگی و توسعه‌نیافتگی قرار می‌گیرد به طوری که شناخت علتها و عوامل مؤثر بر فقر و راههای مقابله با آن مؤلفه اساسی توسعه است. اهمیت مسئله تا جایی است که در سال ۲۰۰۰، ۱۹۰ کشور اعلامیه‌ای را تحت عنوان اعلامیه هزاره سوم توسعه امضا کرده که هدف از آن کاهش فقر تا ۱۵ سال بعد، یعنی تا سال ۲۰۱۵ را مدنظر قرار دادند (شادی‌طلب و همکاران، ۲۰۰۵). از مهم‌ترین گروههای هدف اعلامیه، فقرا بودند که سیاستهایی در راستای توانمندسازی و ارتقای سطح کمی و کیفی زندگی این گروه دستور کار این چشم‌انداز توسعه پایدار قرار گرفت.

در ایران، مسئولیت چنین امری با سازمانی به نام بهزیستی است؛ زیرا مددجویان بهزیستی از جمله گروههای آسیب‌پذیری هستند که در مقایسه با سایرین، بیشترین تجربه را از فقر و

فرودرستی دارند. سازمان بهزیستی یکی از مهم‌ترین دستگاه‌های فعال در زمینه ارائه خدمات اجتماعی و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی است و به‌صورت روزانه با حضور کارشناسان و متخصصان به ارائه خدمات مختلفی به جامعه هدف خود می‌پردازند. انجام فعالیتهایی از جمله تشکیل پرونده، ثبت درخواست مددجویان در حوزه‌های اجتماعی و توانبخشی، بازدید از منازل مددجویان، توانبخشی معلولان، ارائه مشاوره، پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، درمان اعتیاد، پرداخت مستمری به مددجویان، ارائه خدمات به جامعه معلولان، جذب مشارکتهای مردمی، توانمندسازی زنان و دختران، تشکیل پرونده اولیه فرزندآوری، پیگیری امور مددکاری خانواده‌ها، استفاده از ظرفیتهای خیرین، ارائه آموزشهای تشکیل و تحکیم خانواده، غربالگری سطح یک و پیشگیری از معلولیتها و بسیاری از موارد دیگر از جمله مهم‌ترین خدمات بهزیستی به حساب می‌آید.

مددجویان بهزیستی که بخشی از فرودستان جامعه ایرانی را تشکیل می‌دهند، علاوه بر فقر و دورافتادگی از قدرت دچار مسائل دیگری مانند: بی‌سوادی، روابط اجتماعی پایین با دیگران، مشارکت ضعیف اجتماعی، شرمساری و برچسب خوردگی اجتماعی هستند که مانع از ادغام آنها در جریان عادی و اصلی زندگی می‌شود. باوجوداینکه فقر و فرودرستی پدیده‌ای است عام، اما گروه‌های مختلف انسانی، به شکلی متفاوت با آن مواجه هستند. فقر زنان در مقایسه با فقر مردان، رایج‌تر و عام‌تر است، علت این است که زنان از امکانات و ابزارهای لازم برای مقابله با فقر برخوردار نیستند. باوجوداینکه تحقیقات متعدد و درعین حال پراکنده‌ای در حوزه بهزیستی و زنان سرپرست خانوار انجام شده است، اما مطالعه‌ای با هدف درک تجربه زیسته این گروه از زنان و بررسی درک آنان از شرایطی که در آن گرفتارند، بندرت انجام گرفته است.

در این پژوهش تلاش خواهد شد که تصویر واقع‌گرایانه‌تری از موقعیت و زندگی زنان

Understanding Women's Lived Experience of Inferiority

طبقه فرودست ارائه شود و از روایت آنان از زندگی برای ارزیابی سیاستهای اجتماعی و نقد مناسبات قدرت بهره برد. سیاست گذاریهای از بالا به پایین، موجب نشنیده شدن صدای طبقه فرودست و نادیده گرفتن تجربه آنان شده است. شناخت و درک تجربه طبقه فرودست، نه تنها به شناخت ما وسعت می‌بخشد، بلکه کمک می‌کند تا ارزیابی واقع‌بینانه‌ای از سیاستها داشته باشیم و به نقد زمینه‌های اقتصادی-سیاسی که عامل خلق موقعیت فرودستی است، پردازیم؛ بنابراین تلاش خواهد شد که با اتکا بر تجربه زیسته مددجویان بهزیستی، وضعیت فرودستی آنها مورد بررسی قرار گیرد تا به واسطه آن، نحوه مواجهه و درک فرودستان از موقعیت خود، حضور یا غیبت منظر انتقادی در اندیشه آنان، امکان پرسش از واقعیت زندگی‌شان فهم شود. البته در این زمینه باید به مسائل پیرامونی، همچون گداپروری در این سازمان، تمایل نداشتن این گروه برای خروج از شرایطی که در آن قرار دارند، عادت کردن و عادی انگاری شرایطشان و مواردی این‌چنینی توجه کرد. در واقع مداخلاتی که برای حل مسئله فقر و فرودستی تدوین و طراحی می‌شود، باید مبتنی بر فهم تجربه زیسته درگیران فقر باشد، اینکه افراد چه درکی از موقعیت خود دارند، چگونه می‌توانند از این موقعیت خارج شوند و چه چیزی را عامل ایجاد این موقعیت می‌دانند. علاوه بر اهمیت کاهش فقر و بهبود توزیع درآمد، برای دولتها، آنچه روی دیگر سکه است و اهمیت زیادی دارد، سطح آگاهی خود فقرا و فرودستان از موقعیتی که در آن قرار دارند و تلاش آنها برای خروج از این شرایط است. بدین ترتیب پژوهش درباره این گروه از فرودستان جامعه، می‌تواند با شناسایی لایه‌های فرودستی و مسائل آن، به ارائه توصیه‌های سیاستی برای ارتقای مشارکت مددجویان در زندگی اجتماعی و اقتصادی، مواجهه انتقادی با این شرایط و همچنین خروج آنها از این موقعیت بینجامد. اهمیت مسئله از جایی بیشتر می‌شود که به بررسی آن، در یکی از شهرستانهایی پرداخته شود که به لحاظ تجمیع عوامل مرتبط، در موقعیت حساسی قرار

گرفته باشد. شهرستان کاشان به عنوان یکی از قطبهای شهرنشینی استان اصفهان، با همان مسائلی دست و پنجه نرم می‌کند که شهرهای کلان نیز با آن روبه‌رو هستند، منتهی با درجه‌ای متفاوت‌تر.

به دلیل اینکه شهرستان کاشان شهری صنعتی و گردشگری است، مهاجرین زیادی را به خود جذب کرده است، این مهاجرپذیری هم دارای پیامدهای منفی برای ساکنین بومی و هم برای ساکنین جدید آن است و همچنین پیامدهای مثبتی را پیش روی شهروندان قرار داده است که باید به‌خوبی از این پتانسیلها برای بهبود شرایط مردمان این شهرستان تاریخی استفاده کرد. با وجود اینکه صنعتی‌بودن کاشان، زمینه‌ساز فرصتهای اقتصادی بیشتر برای مهاجرین و ساکنین بومی است، اما در مقابل برای گروههای کم‌بضاعت و بی‌بضاعت، فرصتهای قابل‌توجهی برای مشارکت در اداره شهر، برخورداری از خدمات و بهره‌مندی از موقعیتهای توسعه‌ای فراهم نمی‌آورد. با توجه به چندپاره بودن شهرستان کاشان، هم به لحاظ فرهنگی (مهاجرین افغان، لر، کرد، عرب و سایر مهاجرین از شهرهای دور و نزدیک) و هم به لحاظ کالبدی و بافت شهری، تجمیع مسائل و مشکلات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی به‌ویژه برای زنان سرپرست خانوار را به همراه داشته است.

پژوهش حاضر درصدد است روایتی از تجربه زیسته زنان فرودست مددجوی سازمان بهزیستی ارائه کند و به این سؤال پاسخ دهد که مددجویان بهزیستی چه درکی از موقعیت خود دارند و چگونه موقعیت خود را روایت می‌کنند؟

پیشینه تجربی

در این بخش به تعدادی از پژوهشها و مطالعات انجام‌شده که به لحاظ موضوعی به پژوهش حاضر نزدیک است، اشاره خواهد شد.

شادی‌طلب و گرایبی‌طلب (۲۰۰۴) در پژوهشی با عنوان «فقر زنان سرپرست خانوار»، به

این مسئله پرداختند که آیا زنان سرپرست خانوار فقیرترین فقرا هستند یا خیر؟. داده‌ها، در سطح کلان، در دو زمینه فقر نسبی و فقر مطلق، در سه بازه زمانی از یک دوره ۱۰ ساله، ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۰ تجزیه و تحلیل شده و اصلی‌ترین یافته‌های پژوهش بیانگر این است که سهم فقر زنان سرپرست خانوار در مقایسه با مردان سرپرست خانوار بیشتر است و زن بودن، احتمال فقیر بودن را افزایش می‌دهد؛ اما همچنین فاصله بین این دو گروه به مرور زمان کاهش یافته است. با وجود اینکه فقر زنان سرپرست خانوار در شهر روند کاهشی داشته، اما زنان کم‌سواد و بی‌سواد، به شدت در معرض فقر هستند.

با افزایش یافتن زنان شاغل، خطر فقر خانوار فقیرترین گروهها کاهش می‌یابد. زنان سرپرست خانوار، به دلایلی از جمله داشتن خانوارهای کوچک، تعداد شاغلین کم در خانواده و بی‌سوادی، فقیرترین فقرا هستند. در پژوهشی دیگر شادی‌طلب و همکاران (۲۰۰۵)، در پژوهشی با عنوان «فقر درآمدی فقط یک جنبه از فقر زنان سرپرست خانوار»، بر لزوم توانمندسازی زنان در کاهش فقر تأکید داشتند. یافته‌ها بیانگر این است که فقر در بین زنان، صرفاً اقتصادی نیست بلکه ابعاد روانی و اجتماعی نیز دارد که به مراتب از بعد اقتصادی، مهم‌تر تلقی می‌شوند.

شالچی و عظیمی (۲۰۱۹)، در پژوهشی با عنوان «مطالعه زنانه‌شدن فقر در ایران: ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵» که به روش تحلیل ثانویه صورت گرفت، روند زنانه‌شدن فقر در ایران را در طول سه دهه، مورد بررسی و مذاقه قرار دادند. شاخصهای مورد استفاده در این پژوهش عبارتند از: شاخص نرخ رشد تعداد زنان شاغل، نرخ مشارکت اقتصادی زنان، شاخص شکاف جنسیتی، سهم زنان سرپرست خانوار. یافته‌های پژوهش نشان داد که نرخ رشد تعداد شاغلین زن در سالهای ۶۵-۷۵، ۷۸ درصد بوده است؛ اما این نرخ در سالهای ۹۵-۸۵، به ۷/۲۰ درصد کاهش داشته است.

نرخ مشارکت از ۹۸/۶ درصد به ۹/۱۵ درصد افزایش یافته است. در مورد شاخص

شکاف جنسیتی، سهم مردان از مشاغل مزدی ۷/۸۲ درصد و سهم زنان ۳/۱۷ درصد بوده است. در نهایت نیز سهم زنان سرپرست خانوار رشدی معادل ۴۶/۷۷ درصد داشته است. اسپوک (۱۹۸۸) در پژوهشی با عنوان «آیا فرودستان می‌توانند سخن بگویند؟»، بر عدم عاملیت زنان و نشینده شدن صدای زنان فرودست تأکید دارد و بر زندگی فرودستان متمرکز می‌شود. اسپوک در دیگر بخشهای پژوهش خود فمینیسم غربی را مورد انتقاد قرار می‌دهد و جهان‌شمول بودن دیدگاه آنان را رد کرده و بر وضعیت ناهمسان زنان در جهان تأکید می‌کند. سارانل بنجامین (۲۰۰۷) در «زنانه شدن فقر در آفریقای پست آپارتاید»، وضعیت زنان سیاه‌پوست فقیر را مورد توجه قرار می‌دهد. بنجامین معتقد است اقتصاد نئولیبرالی در این کشور شرایط را برای زنان سخت‌تر کرده است و در واقع فقرایی که به دموکراسی در برابر آپارتاید، رأی داند، قربانیان اصلی این شرایط محسوب می‌شوند و زنان، در این بین، شرایط فقر بیشتری را تجربه می‌کنند.

بهات احمد (۲۰۱۱)، در پژوهشی با عنوان «درآمد جنسی و کاهش فقر در ازبکستان پسا کمونیسم»، به این نتیجه رسید که زنان در مقایسه با مردان، همواره از منابع مادی، پایگاه اجتماعی و قدرت پایین‌تری برخوردارند. فرآیند زنانه شدن فقر، با محدودیتهای فرهنگی و سازمانی برای فعالیت اقتصادی زنان، مرتبط است. همچنین محقق به مقایسه میزان استخدام زنان در بخشهای مختلف می‌پردازد. در بخش آموزش، سلامت و ورزش، زنان دو برابر مردان شاغل هستند، در بخش صنعت مردان بیشتر و در بخش کشاورزی زنان بیش از مردان شاغل هستند؛ اما در بخش حمل و نقل، ساخت و ساز و حکومت، مردان هفت برابر زنان شاغل هستند که نشان‌دهنده شکاف بزرگ در بهره‌مندی زنان از مشاغل و پستهای مهم است.

افریه اسون (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «آزمون فردی فرضیه‌های زنانه شدن فقر در غنا»، مشکلات سنجش تجربی زنانه شدن فقر را مورد بررسی قرار داد. یافته‌ها نشان داد که این

Understanding Women's Lived Experience of Inferiority

ادعا تنها متکی بر آزمون تجربی مقایسه بین موقعیت زنان و مردان سرپرست خانوار است و آنچه مشخص است، فقر در بین زنان بی سواد و کم سواد بیشتر دیده می شود و واقعیت آن است که ما با کمبود آمارهای تفکیکی در مورد موقعیت زنان دیگر در پیمایشها مواجه هستیم (به نقل از شالچی و عظیمی، ۲۰۱۹).

بیشتر مطالعاتی که در بخش پیشینه ذکر آنها رفت، فقر زنان و علت‌های آن از منظرگاه‌های مختلف مورد توجه قرار داده‌اند. در پژوهش‌های بررسی شده تجربه زیسته زنان و آگاهی آنها از موقعیت و شرایط خود بندرت مورد مطالعه علمی قرار گرفته است. این پژوهشها با منظر کمی‌گرایانه دنبال شناسایی روندهای افزایش فرودستی زنان و علل ساختاری ایجاد این روندها هستند. در صورتی که پژوهش حاضر از چشم‌انداز جامعه‌شناختی و با رویکرد کیفی در صدد درک فقر و فرودستی زنان از خلال فهم آگاهی آنان از موقعیتی است که در آن قرار دارند تا از خلال آن بتواند به درکی عمیق‌تر نسبت به علل ساختاری فرودستی و فقر زنان دست یابد.

رویکرد نظری پژوهش این است که درک شرایط ساختاری فرودستی به میانجی مطالعه فهم عاملیتهای انسانی امکان‌پذیر است. به علاوه فهم فرودستی از دریچه نگاه فرودستان می‌تواند در درک چالشها و الزامات حمایتی سازمانی و بازتولید فرودستی مؤثر واقع شود

ملاحظات نظری

مطالعات فرودستی شاخه‌ای از نقد پسااستعماری است که در واقع به دنبال صداهای حاشیه‌ای هستند تا از این طریق بتوانند راههایی برای سخن گفتن آنان پیدا کنند. از جمله کسانی که وضعیت زنان فرودست را مورد توجه قرار داده است، گایتری اسپوک است. اسپوک در مقالاتی با عنوان فمینیسم فرانسوی در چارچوب بین‌المللی (۱۹۸۱)، فمینیسم و تئوری انتقادی (۱۹۸۵) سه متن از سه زن و نقد امپریالیسم (۱۹۸۵)، فمینیسم غربی را نقد

کرده و معتقد است که شرایط زنان جهان‌سومی، مورد غفلت قرار گرفته است (پورمختار و همکاران، ۲۰۱۸). اسپووک رویکرد پسااستعماری را با مطالعات فمینیستی درهم می‌آمیزد تا از این طریق تصویری مشخص و روشن از زن ستم دیده و فرودست به نمایش بگذارد. در فرهنگ آکسفورد واژه فرودست، سه معنی دارد: زیردست، افسر پایین‌رده ارتش انگلستان، الگوی خاص پیروی‌کننده از حکم کلی در منطق فلسفی (هورن‌بای، ۲۰۰۰)؛ اما در نظریات انتقادی و پسااستعماری، به جمعیهایی که به لحاظ اجتماعی، جغرافیایی و سیاسی از ساختار قدرت خارج هستند، اطلاق می‌شود و طبقات پایین و به حاشیه رانده‌شده را شامل می‌شود.

به لحاظ تاریخی، اصطلاح فرودست توسط آنتونیو گرامشی (۱۹۷۱) در اثرش به نام یادداشتهایی بر تاریخ ایتالیا و هژمونی فرهنگی، مطرح شده است و گروههایی را در بر می‌گیرد که از ساختارهای سیاسی جامعه کنار گذاشته شده‌اند و هیچ نقشی در جامعه ندارند (پرکاش، ۱۹۹۴).

علاوه بر گرامشی، یانگ نیز فرودست را فردی تعریف می‌کند که فاقد عاملیت موقعیت اجتماعی است (یانگ، ۲۰۰۳). بعد از گرامشی، راناجیت گوها (۲۰۱۱) متأثر از وی، اذعان می‌کند که نوشته‌های گرامشی بر نشر پژوهشهای مرتبط با مطالعات فرودستان تأثیر شگرفی داشته است. راناجیت گوها، مطالعات فرودستان را به‌عنوان مفهومی مشخص از وابستگی در جنوب آسیا تعریف کرده و در آن مقولاتی همچون طبقه، سن، نظام کاست هندی، کار و جنسیت تعریف شده است، فرودست برای گوها ماهیت مشخص دارد و پایه‌های آن تمایز جمعیت بین جمعیت هند و نخبگان است (گوها، ۱۹۸۲).

تفاوت بین فرودستان و نخبگان زمانی آشکار می‌شود که ما مفهوم بسیج سیاسی را درک کرده باشیم. بسیج سیاسی نخبگان، به‌واسطه تطبیق با نهادها و قوانین پارلمان انگلیس و

Understanding Women's Lived Experience of Inferiority

تخصیص با آن، انجام می‌شود، اما بسیج سیاسی توده فرودستان بر شکلهای کلاسیک و سنتی سازمانهای اجتماعی، همچون خویشاوندی و روابط خونی، پیوستگیهای سنتی، سرزمین و... استوار است. با وجود اینکه گروههای فرودست، ناهمگن هستند، اما تنها یک ماهیتی ناپایدار آنها را تعریف می‌کند و آن، مفهوم مقاومت در برابر سلطه طبقه نخبه است (لویی، ۲۰۱۸).

فریره نیز به مطالعات فرودستان علاقمند بود. او شرایط بحرانی و فقر و استثمار برزیل را درک کرده و در آن شرایط زندگی می‌کرد. فریره نظام آموزشی را در اختیار و خدمت فرهنگ سکوت می‌دانست، فرهنگی که ویژگی منحصر به فرد طبقه مسلط بود. او معتقد بود که باید آگاهی افراد را در مورد مسائل مختلف افزایش داد و از آنها انسانهایی اندیشمند و پویا ساخت. بنیادهای فکری فریره، بر بنیادهای فلسفه‌های اگزیستانسیالیسم، هگلیسم، پدیدارشناسی و مارکسیسم انسان‌گرا بنا نهاده شده است. او مانند هگل انسان را اثرگذار و خلاق می‌داند نه فاعلی بی‌اراده که نقشهای مختلفی را بر عهده او گذاشته باشند. به همین علت است که از نظر فریره انسانها سازنده تاریخ هستند (برونوفسکی و مازلیش، ۲۰۰۴).

فریره تلاش می‌کند تا همچون پدیدارشناسان، از دریچه تجربیات بی‌واسطه روزمره به دنیای پیرامون بنگرد تا از این طریق به آگاهی دست یابد نه صرفاً مشاهدات نظری و تجربی (فتحی و اجارگاه، ۲۰۰۷). گروههای مختلف، هر یک به جنبه‌های خاصی اندیشه فریره توجه داشته‌اند، برای مثال، مارکسیستها و نومارکسیستها جنبه‌های انقلابی وی را مورد نظر قرار داده‌اند و لیبرالهای چپ بر آرمان‌گرایی انقلابی او توجه کرده‌اند (مک لارن، ۱۹۹۷).

دو مفهوم آزادی و ستم‌پذیری، در اندیشه فریره به چشم می‌خورد که باید برای فهم آن، به تعریف این دو مفهوم پرداخته شود. مفهوم آزادی، دو کیفیت اراده و عقل (استدلال) را در برمی‌گیرد که می‌توان آن را قدرت به‌کارگیری اراده و اندیشه تعریف کرد. همچنین، دانایی کیفیت دیگری است که از آزادی استنباط می‌شود و به آن چیزی اشاره دارد که به عمل ارادی اجازه تبدیل شدن به عمل دلخواه را نمی‌دهد (شعبانی ورکی، ۲۰۰۴)؛ اما ستم‌پذیری

روی دیگر و نقطه مقابل آزادی است. در اینجا ستم‌پذیر به کسی گفته می‌شود که به دنبال طرز تلقی و دیدگاهی که نسبت به جهان دارد و خود را ناتوان از اصلاح جهان بیرون و نظام اجتماعی می‌بیند.

شخص ستم‌پذیر معتقد است که نظام اجتماعی از پیش تعیین شده و نیروهای افسانه‌ای در تمام زمینه‌ها حضور دارند. انسان ستم‌پذیر، هرگونه تلاش برای تغییر را رد می‌کند و هر آنچه هست را مخلوق اراده غیرقابل تغییر می‌داند. همه اینها سبب می‌شود که این انسان از تلاش برای اصلاح جامعه دست بکشد و از هرگونه فکر و تعقل برای گریز از سرنوشت محتوم خویشتن می‌گریزد. فریره در کتاب آموزش ستم دیدگان، تصویری که از آزادی به نمایش می‌گذارد، یک تصور پویا است که ریشه آن را در روندی تاریخی جست‌وجو می‌کند که در آن ستم‌کشان، وقفه‌ناپذیر در حال مبارزه و تلاش برای فرافکندن آگاهی برده‌داری‌ای هستند که ستمگران به عمق وجود این افراد ستم دیده تزریق کرده‌اند. لذا فریره تأکید دارد که امر آزادی و آزادسازی، حرکتی پویا است که موفقیت کسانی را در این راه طلب می‌کند که مسئول آموزش جدلی هستند.

به باور فریره، آموزش محرومان دو مرحله دارد: در مرحله نخست، محروم و ستم‌دیدگان با ظلم آشنا می‌شوند و برای تغییر آن، از طریق تفکر و عمل متعهد می‌شوند. مرحله دوم، شرایط ظالمانه و واقعیت تغییر کرده و لذا دیگر آموزش محرومان مطرح نیست، بلکه آموزش انسانها در جریان آزادسازی دائمی از ظلم مطرح است (فریره، ۱۹۹۶).

مارگارت لدویت (۲۰۱۸) نیز با تأسی از گرامشی و فریره به مطالعه زندگی فرودستان و مردمان حاشیه‌ای پرداخته است. وی بر اهمیت مسئله توسعه جماعت‌محور، یعنی توسعه از پایین به بالا تأکید می‌ورزد. توسعه جماعت‌محور به معنی تعامل با مردم برای مساعدت به آنها، در یافتن راههایی برای ایجاد درک و همکاری بین افراد و گروهها و توانمندسازی آنها در ایجاد تغییر در زندگیهای خود و برای خیر و صلاح اجتماع است. کاربست ایده لدویت،

Understanding Women's Lived Experience of Inferiority

در تبیین شرایط مددجویان بهزیستی که از مهم‌ترین گروهها و جماعت‌های سطح پایین جامعه و جدا افتاده از جریان توسعه شناخته می‌شوند، می‌تواند زمینه مناسبی برای فهم موقعیت آنان فراهم کند.

الگوی توسعه جماعت‌محور، الگوی جدیدی است که می‌تواند در زمینه عدالت اجتماعی و مشارکت مردمی، مفید واقع شود. به تعبیر برخی محققین ایرانی، مفاهیمی چون برنامه‌ریزی از پایین، حق انتخاب بیشتر برای ساکنان محلی، مشارکتهای جمعی، عدالت اجتماعی، توزیع عادلانه امکانات، فرصتهای برابر و توسعه و رفاه مردم، در سایه توسعه جماعت‌محور هست که بروز و ظهور می‌یابد و آشکار می‌شود (مدنی قهفرخی، ۲۰۱۷) و همچنین علاوه بر بررسی عارضه‌ها و پیامدهای بی‌عدالتی، به ریشه‌های بی‌عدالتی نیز پرداخته می‌شود.

توسعه جماعت‌محور، در واقع، به منظور توصیف مداخلات مردمی برای یاری‌رسانی و ارائه خدمات به خود، هنگامی که دولت ناتوان از پاسخگویی به نیازهای جامعه باشد، استفاده می‌شود. فریره معتقد است که انگیزه تحول اجتماعی از میان مردم برمی‌آید و وظیفه جماعت یار، آموزش برای چون‌وچرا کردن و به دست آوردن آگاهی نقادانه است. این جماعت یاران به زندگی مردم ورود پیدا می‌کنند و در قبال آنها مسئولیتهایی را می‌پذیرند. آنها وظیفه دارند بر اساس ایدئولوژی برابری، با مردم رابطه‌ای توأم با ادب و احترام برقرار کنند، به مردم گوش سپارند و به آنها بها دهند و به بررسی تأثیر قدرت بر زندگی آنها پردازند.

توسعه جماعت‌محور با زندگی روزمره مردم محلی آغاز می‌شود. نخستین بستر برای تحول پاینده همین است و بر پایه توانمندسازی و مشارکت بنا می‌شود. توانمندسازی شکلی از آموزش نقادانه در بر دارد که مردم را به پرس‌وجو درباره واقعیت خود برمی‌انگیزد. در جریان عمل و تأمل است که با پروژه‌های محلی گوناگونی که به مسائل مبرم جماعت می‌پردازد، توسعه جماعت‌محور رشد می‌کند.

به مدد کارزارها، شبکه‌ها، ائتلافها و جنبشهای تحول‌خواه این عمل با هدف دگرگون‌سازی

ساختارهای ستم که عمر و زندگی مردم محلی را تحلیل می‌برند، دامنه‌ای محلی یا جهانی می‌یابد. رویکردی نقادانه نیازمند وحدت نظریه و روش (یعنی کردار) است. تحلیل نقادانه، با تأثیرپذیری از تحلیلهای ضد تبعیض و گذر از جریان همزیسته عمل و تأمل، نسبت به تجربه عملی عمیق‌تر می‌شود. بدین‌سان، نظریه از دل عمل بیرون می‌آید و عمل نیز به‌نوبه خود به مدد تحلیل سنجیده‌تر می‌شود. اگر رؤیای جهانی عادلانه‌تر و منصفانه‌تر و پاینده‌تر در سر داشته باشیم، این بلندپروازی نه تنها ممکن که ضروری است (لدویت، ۲۰۱۸).

روش

پژوهش حاضر از نظر رویکرد کیفی و از روش تحلیل تماتیک استفاده می‌کند. در این روش، برای شناخت دیدگاهها و مفاهیم و تجارب متفاوت از داده‌های غیرعددی استفاده می‌شود (مانند: صوت، تصویر، ویدئو). ویژگی مشترک روش تحقیق کیفی، تحلیل داده‌های بدون ساختار است. در روش تحلیل تماتیک تمرکز بر فرآیند شناسایی الگوها در بطن داده‌های کیفی است تا از این طریق الگوهای معنایی دسته‌بندی شوند. این الگوها و تمها برای پاسخ به سؤالات پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد و چیزی بیشتر از تلخیص صرف اطلاعات است (فلیک، ۲۰۰۸). پژوهش حاضر از لحاظ میزان ژرفایی از نوع پژوهشهای ژرفانگر بوده (یعنی مطالعه یک مورد و کاوش عمیق و دقیق در مورد آن) و همچنین از لحاظ زمانی نیز، مقطعی است، بدین معنی که داده‌های لازمه در مقطع زمانی سال ۱۴۰۰ گردآوری خواهند شد.

همچنین اعتبارسنجی پژوهش، روایی تفسیری است. به‌گونه‌ای که با ارائه نتایج پژوهش به صاحب‌نظران و گروهی از نخبگان و دریافت بازخورد آنها، تأیید نهایی و صحت یافته‌ها، اعمال و تأیید شد.

میدان پژوهش را، زنان مددجوی عضو یکی از مراکز مثبت زندگی وابسته به اداره کل

Understanding Women's Lived Experience of Inferiority

بهزیستی شهر کاشان تشکیل داده‌اند. از این مراکز تاکنون حدود ۲۵۰۰ مورد در سراسر کشور راه‌اندازی شده و شروع به ارائه خدمات به مددجویان بهزیستی (حوزه توانبخشی، حوزه امور اجتماعی، حوزه پیشگیری و امداد) کرده است. در شهرستان کاشان، برحسب محله‌بندیهای موجود، پنج مرکز مثبت زندگی راه‌اندازی شده است. مشارکت‌کنندگان پژوهش را نیز، زنان سرپرست خانوار عضو یکی از مراکز مثبت زندگی کاشان تشکیل داده‌اند که شامل پرونده‌های: زنان سرپرست خانوار، زنان بی‌سرپرست، شبه خانواده که علت به عضویت درآمدن آنها در بهزیستی، بیوگی، مطلقه‌بودن، مشکل جسمی-حرکتی همسر، فوت‌شدن همسر، ازکارافتادگی همسر و... است، تشکیل می‌دهد.

شیوه نمونه‌گیری، هدفمند بود. بدین معنا که محقق، افراد و مکان مطالعه را از این‌رو برای مطالعه انتخاب می‌کند که می‌تواند در فهم مسئله پژوهش و موضوع محوری مطالعاتش مؤثر باشند. با توجه به اینکه تعداد زنان سرپرست خانوار در مرکز موردنظر، ۱۲۷ مورد است، ۱۵ زن سرپرست خانوار به‌عنوان نمونه انتخاب شدند و با آنها مصاحبه شد. مصاحبه هم به‌صورت تلفنی و هم به‌صورت حضوری، حداقل یک ساعت به طول انجامید و بعد از اتمام مصاحبه، متن مصاحبه پیاده‌سازی شد و مرحله تحلیل آغاز شد.

یافته‌ها

در ادامه، تصویری کلی از نمونه‌های مورد مطالعه ارائه خواهد شد که شرحی از آنها در جدول ذیل آمده است و بعدازآن نیز مضامین برآمده از مصاحبه‌ها ارائه شده است.

جدول شماره ۱: مشخصات مشارکت کنندگان تحقیق

گروه سنی		وضعیت تحصیلات		علت تشکیل پرونده		وضعیت تأهل	
۵	۲۱-۳۰	۰	بی‌سواد	۸	طلاق	۲	مجرد
۸	۳۱-۴۰	۷	زیر دیپلم	۴	ازکارافتادگی سرپرست	۴	متأهل
۲	۴۱-۵۰	۴	دیپلم	۱	فوت سرپرست	۸	مطلقه
۰	بالتر از ۵۰	۴	بالتر از دیپلم	۲	خودسرپرست (تجرد قطعی)	۱	همسر فوت شده

خلاصه‌ای از نتایج حاصل از کدگذاری (مضامین اصلی)، کدگذاری باز (مضامین فرعی/ جزئی) و کدهای اولیه (مصادق/ مفهوم) به صورت نمونه از پاسخهای پاسخگویان در غالب جدول ۲ ارائه شده است.

جدول شماره ۲: مضامین استخراج شده از مصاحبه‌ها

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای باز
زن تضعیف شده		نامناسب دانستن تحصیلات برای دختران
		زن پسرزا یعنی زن خوب
		تصمیم گیرنده نهایی دانستن مردان در امور
		فرق قائل شدن والدین بین فرزند پسر و دختر
		عدم انتساب زنان در شغل‌های خوب و مناسب
پارتی بازی و اولویت یافتن رابطه بر ضابطه		نداشتن معرف و آشنا برای یافتن شغل
		نداشتن دوست و آشنا برای بهره‌مندی از خدمات سازمانها

Understanding Women's Lived Experience of Inferiority

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای باز
احساس درماندگی	داغ ننگ	نگرانی از اشتغال بیرون از منزل به خاطر حرف دیگران
		ترس از آبرو
		انگ دختر ترشیده بودن
		انگ فرزند طلاق در جامعه
	تقدیرگرایی و باور به شانس و قسمت	انگ طلاق در جامعه برای زنان
		منتسب کردن شرایط به بدشانسی
		باور و اعتقاد به بدبختی
		شکرگزاری از خدا
شرایط اقتصادی ناپایمن	عدم بضاعت مالی خانواده پدری	عدم ادامه تحصیل به دلیل شرایط بد خانواده
		عدم حمایت خانواده بعد از ازدواج
		شرایط بد خانه پدری بعد از طلاق
	شرایط مالی ناپایدار همسر	مهریه نگرفتن
		هزینه بالای درمان همسران
		مشکلات اقتصادی بعد از اعتیاد همسر
احساس بی‌قدرتی	تمایل نداشتن به حضور در اجتماع	شرکت نکردن در کارگاههای آموزشی بهزیستی
		قبول نداشتن کار گروهی و منافع آن
	تصمیم‌گیریهای نادرست	انتخاب هیجانی در امر ازدواج
		طلاق نگرفتن به خاطر فرزندان
		توجه بیش از حد بر نظر دیگران
		تمایل نداشتن به شروع فعالیت به خاطر دیگری

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای باز
روابط خانوادگی نامستقیم	رواج مشکلات اخلاقی در خانواده	هم جنس گرا بودن همسر
		مشکلات اعصاب و روان همسر
		طلاق پدر و مادر
		خلافکاری همسر
		خیانت همسر
افزایش تنشها و رفتارهای پرخطر در خانواده		کتک کاری مرد با همسرش
		اختلاف و برخورد فیزیکی پدر و مادر
		بدرفتاری همسر با فرزندان
		فرار بچه‌ها از خانه به دلیل اعتیاد پدر
		اعتیاد همسر
تمسک به دیگری		نیاز به حمایت از جانب خانواده
		حمایت نکردن خانواده همسر از فرزندان
عطف حمایت بیرونی	وابستگی به سازمانهای حمایتگر	نارضایتی از اقوام به دلیل بی توجهی به آنها
		لزوم تقویت سازمان بهزیستی برای حمایت از افراد
		نیاز به گسترش خدمات بهزیستی
		نیاز به حمایت‌های ویژه دولت
		وابستگی به مستمری و واریزی ماهیانه بهزیستی
		حمایت نکردن مناسب بهزیستی از کسب و کار شخصی

Understanding Women's Lived Experience of Inferiority

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای باز
حمایتهای سازمانی غیر توانمندساز	پایین بودن کیفیت خدمات سازمانی	نبود برنامه‌هایی مداوم در بهزیستی برای خودکفا و مستقل کردن افراد فرودست
		آگاهی نداشتن مددکار نسبت به شرایط بازتوانی مددجو
		نبود شناخت و تشخیص درست تواناییها و امکانات مددجویان توسط سازمان و مددکاران
		نبود اطلاع‌رسانی برای شرکت در دوره‌های مختلف توسط مددکار
		رضایت نداشتن از خدمات بهزیستی
		آگاهی نداشتن و تسلط مددکاران نسبت به برخی قوانین
حمایتهای سازمانی غیر توانمندساز	قوانین سخت‌گیرانه نسبت به قشر ضعیف جامعه	ناکارآمد بودن برخی قوانین حمایتی از افراد نیازمند در حوزه حمایتی و تسهیلاتی
		شرایط سخت گرفتن وام از بهزیستی
		بروکراسی شدید در اجرای قوانین و پرداختها در سازمان بهزیستی
		نبود ضمانت اجرایی قوانین و بخشنامه‌ها در زمینه حمایت افراد نیازمند
		ندادن حضانت فرزندان به زنان به دلیل مشکلات قانونی
		اعمال شرایط سخت برای بیمه افراد نیازمند

همان‌طور که در جدول هویدا است، حاصل نتیجه پژوهش، استخراج هفت مضمون اصلی است که در ادامه به تحلیل و تفسیر هفت مضمون نام‌برده شده در جدول به همراه مضمونهای جزئی می‌پردازیم.

مضمون اول: باور به وجود تبعیض در اجتماع

کلیشه‌های جنسیتی و عوامل فرهنگی می‌توانند باعث ایجاد و حتی تشدید تبعیض جنسیتی شوند. همان‌طور که از برخی مصاحبه‌ها برآمد برخی زنان اذعان داشتند که برخی باورهای غلط نسبت به زنان به‌ویژه در محیط خانوادگی و محیط اجتماعی بیرون از خانه وجود دارد که اینها می‌تواند به‌صورت پنهان و ظریف در اجتماع ایجاد شوند و در نهایت به تبعیض جنسیتی در سطح قوانین اجتماعی و سیاسی منجر شود. به‌عنوان مثال:

***...الآن شرایط پارتی میخاد، بند پ کارهارو پیش میبره، این نباشه، هرچقدرم

درس بخونی بخونی، خودت ضرر کردی...***

***...خیلی سال پیش بهیاری امتحان دادم، نفر اول شدم، از ۱۰۰ نمره‌ام شد

۹۶، ولی رئیس بهیاری که اتفاقاً خودش منو به دنیا آورد اون روزا، بهم گفت تو

دیدت کمه، دیدت خوب نیست، به خاطر مشکل چشمهات نمیتونیم استخدامت

کنیم، بهش گفتم قبل آزمون بهم نگفتی چرا، گفت نمیشه، دید ناداری، کمه،

نمیشه، بعدش فهمیدم یه آقایی رو به جای من گرفتن، یکی از اقوام طرف

سفارشش رو کرده بود و جای من اونو آورده بودن، یعنی اگه اون موقع اونجا

مشغول میشدم، الآن دیگه بازنشسته شده بودم...*** (فاطمه، ۴۱ ساله، فوق‌دیپلم)

***...تو خونه تا یاد دارم، همیشه پدر و مادرم به برادرم توجه میکردن، ما

میخواستیم جایی بریم بد بود، عیبه، ولی داداشم هرکجا میخواست بره، بهش

نمیگفتن، کجا میری، با کی میری، کی میایی، چرا نمیایی، فقط گیرشون به دختر

بدبخت بود...*** (زهرا، ۳۶ ساله، زیر دیپلم)

ارتقای احساس تعلق زنان به جامعه و همچنین بهبود کارکردهای اجتماعی آنان برای

حضور و مشارکت سازنده در اجتماع نیازمند رفع تبعیض است. در چنین بستری است که برهم کنشی زنان با سنتهای تبعیض‌آمیز و ساختارهای اجتماعی تبعیض‌آمیز، منطقی‌تر و عقلانی‌تر می‌شود و به پایداری سیستم اجتماعی یاری می‌رساند.

درواقع، زنان زیادی با این تصور که شرایط باید این‌گونه باشد و بدون هیچ‌گونه آگاهی از این نابرابریها، به زندگی روزمره خود می‌پردازند؛ اما زمانی که این نابرابریها توسط زنان احساس شود، آنان به خودآگاهی می‌رسند و از حقوق خود به‌عنوان یک انسان آگاهی می‌یابند. این مسئله زمانی رخ می‌دهد که همه زنان امکان تحصیل در دوره‌های عالی را داشته باشند، در جایگاههای شغلی مناسب قرار گیرند، دسترسی برابری در مقایسه با مردان به منابع داشته باشند.

مضمون دوم: احساس درماندگی

زنان به لحاظ شرایط اقتصادی (اشتغال و درآمد)، فرهنگی (تحصیلات و آموزش) و اجتماعی (زیرساختها و خدمات) از در موقعیتی شکننده در اجتماع برخوردارند و در برابر ناملایمات زندگی احساس ناامیدی و ناتوانی می‌کنند و مدام خود را در موقعیتها، سرگردان می‌یابند، لذا ناچاراً به دلیل این احساس درماندگی و استیصال که بر آنها مستولی است، گویا ترسی از تغییر بر آنها چیره می‌شود و بر مبنای باورهای فرهنگی، دینی و عرفی به نیروهای ماوراءالطبیعی پناه می‌برند و آیین معین بودن و تغییرناپذیر بودن زندگی را پذیرا می‌شوند. آنگاه که فرد بر اساس تبیینهایش به این نتیجه برسد که قادر به کنترل این موقعیت و شرایط در آینده نخواهد بود و ترس از تغییر چنین شرایطی بر وی حاکم شود، در آن صورت است که درماندگی بروز خواهد کرد و فرد چاره‌ای به‌جز پذیرش و تن‌دادن به تقدیرگرایی به دلیل ترس ناشی از تغییر شرایط، نخواهد داشت. به‌عنوان نمونه:

***... خب این طوری رقم خورد تو زندگی برامون، آدم اولش چیزی میگه،

بعدهش پشیمون شدم، گفتم خدایا منو ببخش، حالم بد بود اگه چرت و پرت گفتم، قسمت و روزی ما این بوده که این طوری از این دنیا و از این زندگی بکشیم. وگرنه که خدا بنده‌هاشو دوست داره. ما هم دیگه تو فشار زندگی یه چیزی میگیریم تو به دل نگیر...***(مریم، ۴۲ ساله، زیر دیپلم)

... به خاطر حرف فامیل و در و همسایه‌ها مون نمیتونستم برم سر کار و بیرون از خونه. وقتی پشت سرت حرف باشه همیشه دیگه کاری کرد، یه طوری نگاه میکنن به آدم انگار مثلاً یه کار زشتی کردی بعدش از اون طرف یه چیزی به مامان بابام میگفتن اونا هم به هم میریختن حرص میخوردن. بابام هم می‌گفت نمیخوام بری جایی کار کنی یه موقع کسی یه بلایی سرت بیاره، میخوای چه کنی؟ اونوقت میشی مایه ننگ. هی گفت همین طوری هم پشت آدم حرف میزنن، دیگه این چیزها هم بشه، هیچی دیگه. ما هم ترسیدیم گیر حرف بقیه و درو همسایه باشیم...*(فاطمه، ۲۹ ساله، زیر دیپلم)

مضمون سوم: شرایط اقتصادی نایمن

مسائلی همچون رکود، نسبت بالای بیکاری و فشارهای اقتصادی شرایط اقتصادی نایمن برای زنان سرپرست خانوار ایجاد کرده است. ناامنی اقتصادی سبب شده است تا گروه‌های مختلف به چرخه فقر نزدیک‌تر شوند. نمونه چنین مشکلاتی را می‌توان در سخنان مصاحبه‌شوندگان ملاحظه کرد:

**... خونه بابامون یه خونه قدیمی بود با وسایل قدیمی، شرایطمون جور نبود دیگه، جهیزیه درست و حسابی که بهم ندادن، چیزی نداشتیم چند تا وسیله دم‌دستی اونم از این مدل پایینهاش، بعدشم که شوهر رفتیم شوهره هم دست

و بالش بیشتر خالی بود، کارگر روزمزد بود دیگه، هیچ وقت خدا پول جیش نبود. اول کارگری می‌کرد، پولی که می‌گرفت خیلی نمیموند واسمون، چیزی هم نمی‌خریدیم، خرجای الکی نداشتیم که ولی بعدش کم‌کم بهش کار هم ندادن، دیگه از بویی که می‌داد، حال و احوالش مشخص بود، اولاش می‌گفت کار نیست، بعدش فهمیدم اونجا به خاطر موادایی که می‌زد می‌خوابید، درست و حسابی کار نمی‌کرده هرکجا می‌رفته زودی می‌انداختنش بیرون...، وقتی هم که طلاق گرفتم، مجبور شدم برم خونه بابام، خداشاهده هیچی نداشتم، هیچی از جهیزیه‌ام نبود، همه رو فروخته بود برام دلیل مرده...***(لیلا، ۳۹ ساله، زیر دیپلم)

...من پدرم فوت شده بود، بچه که بودم خیلی سال پیش، شوهرننه داشتم، مامانم هم که می‌گفتم این کارو بکن برام اون کار رو بکن، می‌خوام برم مدرسه اینو بخرم برام، می‌زد تو سرم، تو پدر ناداری درس می‌خوایی چه کار، درس به چه درد تو می‌خوره و اینا، می‌زد تو سرم یه سره بهم می‌گفت پدر ناداری، بی‌پدیری و از این حرفا، وضعشم که خوب نبود، پول دار که نبودن از اولشم، دیگه واسه اینکه بهم جهیزیه نده برداشت منو داد به یه مرد زن‌دار که به قول خودش هم حرف مردم کم بشه نگن موندی، هم خرجشون کم بشه، از بس پشت هم بچه‌دار شدن، یکی نبود بگه با این وضع قاراش میش تون بچه و نون خور اضافه می‌خوایی چه کار. منم خودم اول زندگی، یه فرش بهم نداده بود مادرم، یه پتو به جای فرش انداخته بودم، روی پتو زندگی می‌کردیم...*(زینب، ۴۸ ساله، زیر دیپلم)

مضمون چهارم: احساس بی‌قدرتی

قدرت‌یابی شخصی به درکی نقادانه از ماهیت ستم‌ساختاری می‌انجامد و امر شخصی را با امر سیاسی مرتبط می‌کند. بی‌قدرتی مقابل آن قرار دارد؛ نداشتن درک نقادانه و ناتوانی

از پیوند امر سیاسی و شخصی و توانایی نداشتن در برقراری ارتباط و عدم تصمیم‌گیری در جریان زندگی است.

نمونه‌ای مفهوم بی‌قدرتی زنان را می‌توان در این مصاحبه مشاهده کرد:

***خیلی از کارها از دست من خارج است و شاید این سرنوشت ماست که باید این طوری می‌شد. وضعیتی که دارم انگار از بدشانسی است و دیگه همیشه کاری کرد ***

***... اینکه بگم فقط من می‌خوام پس همه چی حله و درسته همیشه. تو خونه بابام حرف اول رومیزنه ماهم رو حرفش حرف نمی‌زنیم، وقتی گفته نمی‌خوام بری سرکار واقعاً کار دیگه‌ای از دستم برنمیاد حالا شما هرچی کارم پیشنهاد بدی بابام میگه نه، البته پدرو حق داره نگران منه... *** (زهره، ۳۴ ساله، دیپلم)

برای تبدیل قدرت‌یابی فردی به نیرویی رهایی‌بخش، آگاهی باید نقادانه باشد؛ اگر خواسته ما همدردی با دیگران و دست زدن به کنشی جمعی برای جهانی منصف و دادگر است، باید بدانیم با آن نیروهای ساختاری که بر هویت ما تأثیر می‌گذارند چه نسبتی داریم.

مضمون پنجم: روابط خانوادگی نامستحکم

از نظر زنان موردبررسی، بهم ریختگی روابط خانوادگی عاملی اثرگذار در توجیه ناتوانی آنها برای حرکت به سمت تغییر و پیشرفت است. از نظر آنان ساختاری به نام نظام خانواده با همه آشفتگی‌هایش همچون سدی نیرومند در برابر آنها ایستاده و آنها را محبوس به محیط خانه کرده، چنان‌که امکان هرگونه مشارکت و ارتباط با دنیای اجتماعی را از آنها گرفته است و این نظام خانوادگی متزلزل خود عامل اصلی گرفتار آمدن آنان در تله فقر و فرودستی است. نمونه‌ای از آشفتگی‌های روابط خانوادگی استخراج شده از متن مصاحبه‌ها، عبارتند از:

***مشکل اعصاب داره. هرکجا می‌رفت سر کار، دو سه ماه نهایتش می‌موند، هر کاری هم بگی رفته، خودم می‌رفتم اینور اونور التماس می‌کردم به همه، مادرش خدا/بابامرز خیلی می‌رفت پیش این و اون می‌گفت زن و بچه داره، نگه دارید پیش خودتون کار کنه، همچنین که می‌رفت سر کار، بعد یه مدت می‌گفت نمیتونم برم، بی‌قراری می‌کرد، می‌گفت عصابم نمیکشه، میرفتم التماس دوست و فامیل رو می‌کردم، می‌بردنش سر کار، می‌رفت بعدش می‌اومد می‌گفت نمیتونم برم. هم خودش نمیتونست، هم کسی هم به خاطر تشنج نمیردش دیگه، می‌ترسیدن سر کار بلایی سرش بیاد، واسشون دردسر بشه. همه‌اش تو خونه اس، مغزش نمیکشه، بیرون هم نمیداره برم به خاطر عصابش، گیر می‌ده همه‌اش...
*** (ظاهره، ۳۷ ساله، زیر دیپلم)

مضمون ششم: عطش حمایت بیرونی

مفهوم عطش حمایت بیرونی، اشاره به وابستگی زنان فرودست به خدمات ارائه شده از سوی سازمانهای حمایت‌رسان دارد. در واقع با وجود اینکه زنان نسبت به شرایط خویش احساس نارضایتی می‌کنند، اما باز هم خواهان حمایت‌شدن هستند. این خواهان مورد حمایت بودن و این عطش حمایت سبب می‌شود تا زنان امکان تغییر موقعیت خود را از دست بدهند و چرخه محرومیت ادامه یابد. به‌عنوان نمونه، چنین عطشی را می‌توان در این متن مصاحبه مشاهده کرد:

سالهاست بهزیستی حمایت می‌کند... اگر این سازمانها هم نباشن حمایت کنن، چه کنیم ماها؟ از گرسنگی بمیریم؟ از اول عمرمون بدبخت بودیم، چشم باز کردیم بدبختی و بیچارگی و ناداری دیدیم، حالا همینم نباشه، هیچی دیگه، به نون شب محتاج میشیم... (اعظم، ۵۳ ساله، زیر دیپلم)

زنان به واسطه وابستگی به حمایت‌های سازمانی فرصت یادگیری انواع مهارت‌ها، فرصت تلاشگری، فرصت آموختن را از دست می‌دهند. این حمایت‌ها آنها را در وضعیتی قرار می‌دهد که توانایی قدرت‌یابی خویش را نداشته و در مقابل خود را نیازمند تصور می‌کنند و همواره با وجود اینکه می‌دانند حمایت‌ها کافی نیست اما همواره این احساس عطش و تشنگی توجه و حمایت را در خود می‌پرورانند. در ارتباط با زندگی زنان سرپرست خانوار که ماهیانه مبلغی را به‌عنوان مستمری دریافت می‌کنند، چنین مفهومی به‌خوبی نمایان است. زنان به‌واسطه وابستگی به چنین خدمات رفاهی و چشم داشتن بر وجود این نوع حمایت‌ها، همواره خود را عاملی منفعل و دریافت‌کننده خدمات تصور می‌کنند.

مضمون هفتم: حمایت‌های سازمانی غیرتوانمندساز

بحث از توانمندسازی در واقع، تلاشی است برای ارتقا وضعیت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی زندگی زنان. در بحث حمایت‌های سازمانی غیرتوانمندساز این نکته نهفته است که افراد خودشان به‌تنهایی نمی‌توانند وضعیت خود را تغییر دهند. بلکه برای تحقق چنین امری نیازمند به حمایت‌های دیگری هستند؛ اما مسئله مهم میزان موفقیت این حمایت‌هاست. مارگارت لدویت اشاره می‌کند که ما با معضل به خدمت درآمدن توسعه جماعت‌محور رادیکال مواجه هستیم. در واقع تأکید بر مهارت و کارآموزی و مدیریت‌گرایی در بین جماعت‌یاران (مددکاران) و سازمان‌ها-به سود فعالیت‌های سطحی آشکاری که توهمی آرام‌بخش درباره بهتر شدن اوضاع به وجود می‌آورند- اندیشه نقادانه را به حاشیه رانده است و از هدف اصلی خود یعنی توانمندسازی و قدرت‌یابی دور ساخته است.

تخصص‌گرایی در سازمان‌ها دهان ما را بسته و بر تعهد ما در قبال کار برای مصلحت همگانی و توانمندسازی سایه افکنده است. در نهایت آن چیزی که اهمیت دارد، مسئله توانمندسازی این سازمان‌ها است. آیا سازمان‌ها در توانمندسازی زنان موفق عمل کرده است

یا خیر. آن چیزی که از متن مصاحبه‌ها درمی‌آید، بیانگر خصلت غیرتوانمند ساز سازمان بهزیستی است. به‌عنوان نمونه:

...به‌نظرم بهزیستی باید عملکردش رو عوض کنه، درست شناسایی کنه، به آه و ناله‌ها کاری نداشته باشه، اونایی که عضو بهزیستی هستن باید سهمیه داشته باشن، تو همه چی، اگه میرن دکتر، باید سهمیه داشته باشن تا هم تخفیف بگیرن، اگه میرن یه مرکزی کار دارن، از قبل هماهنگ شده باشه باهاشون تا ضایع نشه اونوی که میره، وگرنه هیچ‌کسی دلش نمیخاد که تو نداری باشه، با سختی زندگی کنه، اگر هم بود، بهتر از این چیزا میشه باهاش رفتار کرد. اگه قانون میدارن، این قانونها آنقدر واسه آدمها کی عادی نباشه، هرچی دیدم تا حالا، قانونهایی که هست تو بانک و تو اینور و اونور، واسه آدمهای این طوری بیشتر اعمال میشه. سخت‌گیرتر هستن نسبت به اعضای بهزیستی. ما که هر وقت با آقای... کار داشتیم رفتیم پیشش، گفت اگه این طوری بشه و... میشه، وگرنه اصلاً امکان نداره... (فاطمه، ۳۶ ساله، فوق‌دیپلم)

بحث

پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد توسعه جماعت‌محور و با روش تحلیل تماتیک با هدف فهم تجربه زیسته زنان عضو سازمان بهزیستی از موقعیت فرودستانه خود انجام شد. مجموعه مضامین استخراج‌شده از یک سو تأییدکننده پژوهشهای پیشین و از سویی دیگر آشکارسازی سویه‌های دیگری از فرودستی زنان هستند. مضمون باور به وجود تبعیض در اجتماع که حاکی از سهم بیشتر مردان نسبت به زنان از منافع و امکانات جامعه است. به‌نوعی تأییدکننده نتایج پژوهش شادی‌طلب و گرایبی‌طلب (۲۰۰۴) و نیز بهات احمد (۲۰۱۱) است که سهم بیشتر فقر زنان سرپرست خانوار در مقایسه با مردان سرپرست خانوار را ارزیابی

کرده بودند.

احساس تبعیض از سوی زنان سرپرست خانوار موجب می‌شود آنان نظام اجتماعی را عادلانه ارزیابی نکنند و لاجرم به‌نوعی در دام درماندگی و استیصال بیفتند که خروج از وضعیت فرودستی را دشوار می‌کند. احساس درماندگی دامنه‌ای از احساسات بازدارنده از سوی افراد است که آنان را از هرگونه تغییر شرایط بازمی‌دارد. در پژوهش حاضر ترس زنان از بدنامی و داغ‌نگ، ترس از برچسب‌زنی و تمسک به تقدیرگرایی برای گریز از تغییر و ایجاد شرایط بهتر در زندگی، همگی نشان‌دهنده آن است که این افراد تحت‌تأثیر شرایط ساختاری قرار دارند که باور لدویت (۲۰۱۸) امکان گفتگو درباره آنها و سهم‌شدن فرودستان از تجارب مشترک یکدیگر امکان فهم شرایط ساختاری و گام گذاشتن در مسیر تغییر شرایط را مهیا می‌کند. نظریه از دل عمل بیرون می‌آید و عمل نیز به‌نوبه خود به مدد تحلیل و نظریه سنجیده‌تر می‌شود.

احساس بی‌قدرتی از دیگر مؤلفه‌های استخراج‌شده پژوهش نیز ناظر بر همین اصل است که چگونه ساختارهای تبعیض‌آمیز توانسته‌اند عاملیت زنان را تحلیل برند. این موضوع تأیید بحث اسپوک (۱۹۸۸) است که بر عدم عاملیت زنان و نشینده‌شدن صدای زنان فرودست تأکید دارد. بی‌قدرتی را می‌توان در مقابل و متضاد با قدرت‌یابی در نظر گرفت. همان مفهومی که در اندیشه لدویت و فریره (۱۹۹۶) به‌روشنی مشخص است و به ناتوانی زنان در درک نقادانه از قدرت در جامعه اشاره دارد و ناتوانی از تأثیرگذاری بر امور زندگی شخصی از مصادیق آن است. احساس بی‌قدرتی زنان را از پیوستن به جمع و فرآیندهای کنش جمعی که اصل مهم توسعه جماعت‌محور است روی‌گردان می‌کند. به‌علاوه زنان مورد مطالعه به لحاظ خانوادگی با مشکلات متعددی روبه‌رو بوده که این مشکلات راه را بر هرگونه مشارکت آنان و ارتباط با دنیای اجتماعی بسته است و این نظام خانوادگی متزلزل خود عامل اصلی گرفتارشدن آنان در تله فقر و فرودستی است.

در شرایط احساس درماندگی، بی‌قدرتی و ناتوانی یگانه راه حفظ خود و زندگی متوسل شدن به حمایت‌های سازمانی است. خود این وضعیت زنان را مجدد درگیر مناسبات سلطه‌آمیز می‌کند. عطش حمایت بیرونی مفهومی است که در پژوهش برای توصیف این وضعیت به کار برده شده است و به وابستگی زنان فرودست به خدمات ارائه شده از سوی سازمان بهزیستی اشاره دارد. با وجود اینکه زنان نسبت به شرایط خویش احساس نارضایتی می‌کنند، اما باز هم خواهان حمایت شدن از سوی عاملی بیرونی هستند. این مفهوم بیانگر آن است که زنان سرپرست خانوار همواره خود را فردی وابسته و پذیرا در نظر آورده‌اند.

لدویت (۲۰۱۸) بر این باور است که سازمان‌های حمایت‌کننده با نگاه آسیب‌شناسانه به مسئله فقر، آن را در حد یک مسئله فردی و آسیبی تقلیل می‌دهند، در نتیجه وابستگی افراد به حمایت‌های سازمانی را افزایش می‌دهند. همین امر مانع از تفکر نقادانه فرودستان به سازمانها و ساختارهایی است که خود سبب‌ساز این وضعیت‌اند. زمانی که به حمایت‌های سازمانی غیرتوانمندساز توجه کنیم ناکارآمدی سیاست‌گذارها در توانمندسازی زنان از سوی سازمان‌های حمایتگر بیشتر نمایان می‌شود. در باور مطالعه‌شوندگان سیاستها و اقدامات سازمان به‌گونه‌ای نبوده است که بتواند چشم‌انداز مناسبی از پیشرفت و خروج از موقعیت فرودستی را پیش روی آنان بگشاید. البته ممکن است دلیل چنین امری، در کنار شرایط ساختاری فرودست ساز، استفاده از الگو و نسخه‌ای واحد در امر توانمندسازی برای تمامی زنان باشد بدون در نظر گرفتن شرایط جسمی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی آنان. بسیاری از اقدامات سازمانی نسبتی با موقعیت و زندگی این افراد ندارد که حاکی از فاصله عمیق سیاست‌گذار با شرایط عینی و واقعی فرودستان است. حمایت‌های سازمانی در بهترین حالت به خیریه‌گرایی ختم می‌شود و به‌هیچ‌وجه تغییر جایگاه ساختاری فرودستان را مورد توجه قرار نمی‌دهد.

با توجه به آنچه ذکر شد می‌توان گفت که مطالعه تجربه زیسته زنان فرودست در بردارنده

اطلاعاتی است که هم امکان تحلیل‌های سطح خرد را ممکن و هم نابرابری‌های ساختاری را عیان می‌کند. به این معنا که در تحلیل سطح خرد، روایت پاسخگویان از موقعیت کنونی خود و شرایطی که در آن زیست می‌کنند می‌تواند سر نخ‌های مهمی از نابرابریها و شرایط ساختاری سبب‌ساز فقر ارائه دهد. تعامل و تلافی امر شخصی و امر سیاسی در جریان گفتگوی هرروزه فرودستان در مرکز پداگوژی نقادانه‌ای قرار دارد که پائولو فریره و مارگارت لدویت برای پیوند نظریه و عمل به آن متوسل می‌شوند.

به باور لدویت اکنون و زمان حاضر، زمان امید برای توسعه جماعت‌محور و توسعه از پایین به بالا است. فریره معتقد است که آموزشگران بدون امید، گم‌گشته‌های تاریخ و بدون مقصد هستند و امید تنها زمانی می‌تواند واقعیت زندگی را دگرگون کند و مورد تحول قرار دهد که پشتوانه اصلی آن، نقادی و پرس‌وجو باشد و در این میان، توسعه جماعت‌محور که فرآیندی اشتراکی است، با زندگی‌های روزمره، شناختن پیشینه و فرهنگ و ارزشها، گوش سپاری به دغدغه‌ها و امیدها و آرزوها آغاز شده که خود اینها، سرآغاز و شروع فرآیند تحول و قدرت‌یابی محسوب می‌شود. در اینجا و در شروع فعالیت قدرت‌یابی، تحلیل نقادانه مهم‌ترین ابزار شناخته‌شده محسوب می‌شود. به همین خاطر است که محققین با شناخت نیروهایی که زندگی مردم را می‌سازند، می‌توانند به درکی نقادانه بر مبنای کنش جمعی برسند. در واقع سیمای جماعتها و گروههای مختلف، عرضه‌کننده راهبردی است تا اطلاعات به روشی نظام‌مند و با مشارکت جماعتها گردآوری شوند. این ارتباط‌های نقادانه مبنایی برای گسترش آگاهی نقادانه محسوب می‌شود که کنش و بازاندیشی و نظریه و عمل را در کرداری وحدت یافته درمی‌آمیزد.

- Afriyie, O, and Edward N. (2014). An Individual Level Test of the "Feminization of Poverty" Hypothesis, Evidence from Ghana, Department of Economics University of Ghana Department of Economics, University of Ghana, *SAGE Publications*.
- Benjamin, S. (2007). The Feminization of Poverty in Post-Apartheid South Africa, A Story Told by the Women of Bayview, *Chatsworth SAGE Publications*. www.sagepublications.com. (Los Angeles, London, New Delhi and Singapore).
- bihat A. (2011). gender earnings and poverty reduction: post- communist Uzbekistan, university of Kashmir. India. *Journal of Asia and African studies*, 46(6), 629-649.
- Bronofsky J and Mazlish B. (2004). *The Intellectual Tradition in the West: From Leonardo to Hegel*, translated by Leila Kogash, Tehran, Agha Publications.
- Fasihi S. (2016). Subordinate in a humorous narrative: a historical reflection on Chente Pabarehne newspaper, Cultural History Studies Quarterly; *Journal of the Iranian History Association*, year 8, number 31, pp. 106-83 (In Persian).
- Fathi Vajargah, K. (2006). *Principles of Curriculum Planning*, Tehran, Iran Zemin Publications (In Persian).
- Fattahizadeh A, and Abdulahi. (2018). the issue of political agency of Farudostan in cultural history; A comparative study, *two scientific quarterly journals of historiography and historiography in Al-Zahra University* (S), year 29, new period, number 23, serial 108, pp. 235-254 (In Persian).
- Flick, U. (2007). *An Introduction to Qualitative Research*, (translated by Hadi Jalili) Tehran, Ney Publishing.
- Freire, P. (1996). *Culture of Silence*, (translated by Ali Shariatmadari), Chapakhsh Publishing House, Tehran. (In Persian).
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks*, edited and translated by Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith. London: Lawrence and Wishart.
- Green and Ives, Marcus and Peter (2009) Subalternity and Language Overcoming the Fragmentation of Common Sense, *Historical Materialism* 17(1), 2009, pp 3_30.

- Green, M. (2011). Rethinking the subaltern and the question of censorship in Gramsci's Prison Notebooks, *In the Postcolonial Studies*, Vol. 14, No. 4, pp. 387_404
- Guha, R. (1982). *Subaltern Studies: Writings on South Asian Society and History* Vol. VII, Oxford.
- Guha, R.)1997(. *A Subaltern Studies Reader*. Minnesota: University of Minnesota Press
- Guha, R. (2011). Gramsci in India: Homage to a Teacher, *Journal of Modern Italian Studies*, 16(2), 2011, pp 288_295.
- Hornby, A.)2000(. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Ledwitt, M. (2017). *A Critical Approach to Jamaat-Oriented Development*, (translated by Manijeh Najm Iraqi), Tehran, Publishing House (In Persian).
- Madani Qahfarkhi, S. (2016). *Congregationalism: A Theory for Justice, Development and Participation*, Tehran, Samadiyeh Publications (In Persian).
- McLaren, P. (1997). "Paulo Freire's Legacy of Hope and struggle", in: *Theory, Culture & Society*, Vol. 14, No. 4, 147-153 (1997).
- Mohammadi, J and Mahmoudi, J. (2017). Narration of history in the studies of Faroodistan (Strategies and politics of writing the history of Faroodistan), *Sociological Studies (former Social Sciences Journal)*, Volume 25, Number 2, pp. 457-479 (In Persian).
- Nejad Hashemi, K. (2019). *Narrative of the life-experience of subordinate women who are the head of the household*, Master's Thesis of Humanities, Department of Cultural Studies, University of Science and Culture, Faculty of Humanities (In Persian).
- Pour Mokhtar, S Mustafavi, Sh and Marandi, Seyed M. (2017). the media role of art in giving identity to inferior women based on the post-colonial opinions of Gayatri Speake, *Scientific Research Quarterly on Women and Culture*, 9th year, number 36, pp. 21-7 (In Persian).
- Prakash, G. (1994). "Subaltern Studies as Postcolonial Criticism", *The American Historical Review*. Vol. 99, No. 5, 1475-1490
- Shabani Varki, B. (2004). Education and becoming a human being: Paulo Freire's critical theory, *Educational Innovation Quarterly*, 8th issue, 3rd year (In Persian).

- Shadi Talab, Jh and Grainejad, A. (2013). *poverty of women who head the household, Women's Research Quarterly*, second volume, first issue, 49-70 (In Persian).
- Shakuri, A and Saeedi, A. (2012). family poverty and urban women with an emphasis on Tehran metropolis, *Sociological Studies Quarterly*, 4th volume, 10th issue, pp. 108-73 (In Persian).
- Shalchi, S and Azimi, M. (2018). study of feminization of poverty in Iran; 1365 to 1395, *women's research journal; Research Institute of Human Sciences and Cultural Studies*, 10th year, 2nd issue, 113-142. (In Persian).
- Spivak, G. Ch. (1988). *Can the Subaltern speak?*. Basingstok: Macmillan
- Talib, M Piri, S and Mohammadi, S. (2009). meta-analysis on studies of poverty in rural society of Iran, *Journal of Rural Development*, second volume, second issue, pp. 23-40 (In Persian).
- Young, R, J.C. (2003). *Postcolonialism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press. URL: www.artriver.net
- Zulfiqari, Gh and Najoomian, A. (2010). an introduction to the studies of Faroodistan, *Tarikh Scientific Research Quarterly*, 5th year, 7th issue, pp. 110-125 (In Persian).